

Юлія САГАТА
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ПОЛЬСЬКА АНІМАЛІСТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-ПОЛОНІСТІВ ВРОЦЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНКЕТУВАННЯ)

У статті пропонується аналіз результатів анкетування, проведеного серед студентів польської філології Вроцлавського університету з метою з'ясування знання ними фразеологізмів із анімалістичним компонентом, усвідомлення особливостей їх семантики та виявлення можливих інновацій.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, анімалістичний компонент, аспекти фразеологічного значення (сигніфікативний, денотативний, конотативний), мовна норма, інновація.

In the given research article we analyzed results of a questionnaire survey among Polish scholars at Vroslav university in order to reveal their knowledge of phraseological units with animalistic component, realization of the semantic peculiarities and identification of the possible innovations.

Key words: phraseological unit, animalistic component, aspects of phraseological meaning (significative, denotative, connotative), language norm, innovation.

W artykule zaproponowano analizę wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów filologii polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego w celu ustalenia znajomości frazeologizmów zawierających komponent animalistyczny, poziomu świadomości specyfiki ich semantyki oraz wykazania możliwych innowacji.

Słowa kluczowe: jednostka frazeologiczna, komponent animalistyczny, aspekty znaczenia frazeologizmu (sygnifikacyjny, denotacyjny, konotacyjny), norma językowa, innowacja.

Фразеологізми з анімалістичним компонентом (далі АК) належать до одного з найчисленніших та найдавніших пластів фразеології кожної мови. Однак мовознавці констатують [1, 50-51; 8, 186; 20, 65-70], що у зв'язку з суспільно-цивілізаційними змінами ця група фразеологізмів, що традиційно співвідноситься із сільським типом культури, який в останні десятиліття значно поступився культурі технічної цивілізації, має особливо рецесивний характер.

У зв'язку із цією проблемою польська дослідниця Й. Тамбор зазначає, що світ природи та сільських звичаїв для сучасних носіїв мови є настільки віддаленим, що часто в їхній свідомості залишається лише схема, яку вони банально повторюють, не наповнюючи її конкретним змістом. Утрачаючи зв'язок із денотатами, поступово забуваються конотації лексем, що їх позначають, а відповідно – і фразеологічні одиниці, що виникли завдяки ним [20, 66].

Польські мовознавці активно досліджують динаміку змін у лексичній системі мови та їхні причини. Цим проблемам присвячені праці І. Багрової [2], К. Ожуга [18], С. Дубіша [10], С. Іраб'яса [14], Г. Саткевич [19], Б. Дуная [11] та інших мовознавців. Зокрема, питання функціонування фразеологізмів у сучасній польській

мові та змін у фразеологічній системі стають предметом аналізу С. Бомби [3] та Я. Ліберека [4; 6], Д. Буттлер [7], В. Хлебди [8; 9], Й. Тамбор [20], Г. Дзямської-Ленарт [12] та інших лінгвістів. Однак, на що звертає увагу В. Хлебда, «дослідження, присвячені еволюційним процесам у польській мові, зазвичай не виходять за межі аналізу різних аспектів граматики та лексики» [9, 156], не приділяючи належної уваги питанню змін, що відбулися в польській фразеологічній системі у ХХ столітті (розвиток семантики фразеологізмів, динаміка приросту фразеологізмів та їх утрат у сучасній польській мові, частотність уживання фразеологізмів тощо). У зв'язку з цим, скеровані у цьому руслі дослідження характеризуються актуальністю та новизною.

Цінні висновки про функціонування певного мовного явища можна зробити в результаті застосування методів соціолінгвістичних досліджень, особливо методу анкетування, який дає змогу зібрати необхідну дослідникові інформацію від доволі великої аудиторії за порівняно короткий час.

Об'єктом пропонованого дослідження є польська фразеологія з анімалістичним компонентом, предметом дослідження є рівень усвідомлення студентами-полоністами Вроцлавського університету фразеологічних одиниць

(далі – ФО) із АК. Мета дослідження полягає у з'ясуванні того, яке місце у мовній свідомості молодого покоління поляків займають ФО із компонентом-назвою тварини. З цього випливають конкретніші завдання: з'ясувати, які ФО із АК студенти вживають у своєму мовленні та

ологізм у контекст); проаналізувати зміни у польській анімалістичній фразеології на сучасному етапі.

Матеріалом дослідження є результати анкетування, яке ми провели на 41 студентів-полоністів Вроцлавського університету¹.

Таблиця 1

Фразеологізм та його значення	Відповідь респондента (41 опитаний)		
	Правильний варіант	Неправильний варіант	Відповідь відсутня
<i>Kocia muzyka</i> 'неприємні звуки, які дратують когось'	41	-	-
<i>Zapuszczać żurawia</i> 'крадькома кудись заглядати'	41	-	-
<i>Rządzić się jak szara gęś</i> 'робити те, що заманеться, ні з ким не рахуючись, або керувати, не маючи на це права або відповідної кваліфікації'	40	1	-
<i>Liczyć muchy na suficie</i> 'нічого не робити, нудьгувати'	40	-	1
<i>Biegać jak kot z pęcherzem</i> 'гарячково, нервово бігати з одного місця в друге з метою щось залагодити'	39	2	-
<i>Leżeć martwym bykiem</i> 'лежати, не рухаючись, відпочивати, байдикувати'	34	6	1
<i>Porędzić komuś kota</i> 1) 'змусити когось покинути якесь місце, вигнати когось звідкись', 2) 'допекти комусь, надокучити'	33	8	-
<i>Wylewać krokodyla łzy</i> 'плакати нещиро, вдаючи співчуття або прагнучи викликати співчуття до себе'	33	8	-
<i>Nosić się z czymś jak kura z jajkiem</i> 'довго приймати якесь рішення, не знати, що робити в якійсь ситуації'	31	10	-
<i>Wieża z kości słoniowej</i> 'місце відсторонення від щоденних проблем, де можна віддатися більш піднесеним справам'	24	17	-
<i>Małpi gaj</i> 1) 'ігровий та спортивний майданчик', 2) 'парк, лісопосадка, де збираються люди із суспільного дна'	23	18	-

вважають частотними, а які, на їхню думку, є застарілими та маловживаними; дослідити, наскільки повно і правильно студенти розуміють значення ФО, що містять АК (чи усвідомлюють усе семантичне навантаження ФО, чи знають лише загальне сигніфікативне значення), та вміють їх вживати у власних висловлюваннях (чи знають нормативну структуру ФО, вміють правильно вводити фразе-

¹ У цій статті пропонуємо аналіз порівняно невеликої кількості анкет, усвідомлюючи, що сформульовані висновки вимагатимуть підтвердження у відповідях більшої кількості опитаних, які ми плануємо зібрати як серед студентів Вроцлавського університету, так і студентів інших навчальних закладів Польщі (таким чином нам вдасться уникнути регіональної односторонності дослідження).

Включені в анкету фразеологізми методом суцільної вибірки вилучено із фразеологічних та загальномовних словників сучасної польської мови [5; 15; 16; 17; 21]. Загалом анкета містить 70 ФО².

Анкета складається із 8 питань³. Спершу опитані мали подати інформацію про свій вік, факультет, на якому навчаються, та регіон, з якого походять⁴.

Друге питання анкети полягало в тому, що респондент мав обрати серед трьох запропонованих варіантів дефініції ФО той, який вважає правильним. Результати відповідей пропонуємо в таблиці 1.

Як бачимо, респонденти головню правильно розуміють ФО *zapuszczać żurawia* 'крадькома кудись заглядати', *kocia muzyka* 'неприємні звуки, які видаються, щоб когось подратувати', *liczyć muchy na suficie* 'нічого не робити, нудьгувати', *rządzić się jak szara gęś* 'робити те, що заманеться, з ніким не рахуючись, або керувати, не маючи на це права або відповідної кваліфікації'. Найбільше проблем виникло із розумінням ФО *małpi gaj* – аж 18 опитаних (майже половина) обрали відповідь 'місце, в якому бракує порядку, все безладно лежить одне на другому'⁵, що може свідчити про вторинну актуалізацію значення фразеологізму під впливом конотацій лексеми *małpa* ('стихийність', 'несерйозність'), що

2 Звичайно, з метою уникнення переобтяження анкети матеріалом до неї не включено усю картотеку польських ФО із АК. Добираючи фразеологізми до окремих питань анкети, ми намагалися не вводити в неї тих ФО, які, на наше суб'єктивне переконання та на думку консультантів з питань укладання анкети – компетентних носіїв польської мови, – є фреквентними.

3 Усі запитання можна поділити на три типи: завдання-перевірка того, чи респонденти знають значення ФО та їх нормативну структуру і сполучуваність (питання 2, 3, 5, 7), завдання-оцінка респондентами фреквентності пропонуваного ФО у сучасній польській мові (питання 4, 6) та завдання, де респонденти самостійно наводять необхідний фразеологічний матеріал (8).

4 У цьому дослідженні взяло участь 38 студентів польської філології і 3 студенти факультету бібліотекознавства та наукової інформації. Респонденти містяться у віковій групі від 20 до 24 років. Переважна більшість опитаних проживає у південно-західній частині Польщі, а саме: Нижньосілезьке воєводство (із центром у Вроцлаві) – 31 респондент, Опольське воєводство – 3 студенти, Любуське воєводство – 2 респонденти та Верхньосілезьке воєводство – 2 опитаних. Лише троє респондентів є вихідцями з інших регіонів: 2 – Малопольща та 1 – Лодзьке воєводство. Як бачимо, група респондентів, що взяли участь у цьому дослідженні є доволі однорідною, що не дає змоги зробити висновки про регіональні, вікові чи професійні особливості вживання ФО із АК. Однак, на нашу думку, цей факт не применшує наукової цінності цього пілотного дослідження, яке є лише першим етапом у більш широкому дослідженні функціонування ФО із АК у сучасній польській мові.

5 Крім того, двоє респондентів зазначили по два варіанти: один правильний – 'ігровий та спортивний майданчик' і один неправильний – 'місце, в якому бракує порядку'.

стали підставою інших ФО із цим АК (напр., *dać małpie brzytwę* 'посприяти, щоб хтось некомпетентний зробив якусь дурницю', *małpie miny* 'смішні гримаси, що наслідують мавпу'). Цікаво, що решта 23 респонденти обрали варіант 'ігровий та спортивний майданчик' – жоден опитаний не вказав як правильний варіант 'місце для зустрічей людей з суспільного дна', хоча таку дефініцію подають Великий фразеологічний словник польської мови П. Мюлднера-Нецковського та Універсальний словник польської мови⁶. У випадку ФО *nosić się jak kura z jajkiem* порівняно багато респондентів (10) обрали неправильний варіант 'надмірно кимось піклуватися', що, ймовірно, зумовлене компонентною подібністю цієї ФО із фразеологізмом *obchodzić się z kim/czym jak z jajkiem* 'поводитися з кимось/чимось надто делікатно, обережно'. У випадку ФО *wieża z kości słoniowej* аж 17 респондентів обрали варіант 'розкішно обставлене місце, переважно в орієнтальному стилі', що свідчить про буквальне прочитання внутрішньої форми книжної ФО, значення якої вже не закріплене у мовній свідомості багатьох опитаних.

У третьому питанні анкети респонденти повинні були подати дефініцію запропонованих ФО (усього 11 ФО). Відповіді мали показати, наскільки опитані усвідомлюють значення поданих ФО: чи їм відомі всі аспекти фразеологічного значення, чи їх знання ФО зводиться тільки до його загального сигніфікативного значення без усвідомлення додаткових уточнювальних сем денотативного та конотативного характеру, чи ФО перебувають поза сферою розуміння респондентів. Результати відповідей подаємо у таблиці 2:

6 В Універсальному словнику польської мови ФО *małpi gaj* трактується як полісемантична одиниця: 1) 'ігровий та спортивний майданчик', 2) 'парк, лісопосадка, де збираються люди із суспільного дна'. Великий фразеологічний словник польської мови П. Мюлднера-Нецковського подає лише друге значення.

Таблиця 2

Фразеологізм та його значення	Відповідь респондента (41 опитаний)			
	повне розуміння значення ФО	неповне розуміння значення ФО	н е п р а - вильна дефініція	в і д с у т - ність відповіді
<i>Patrzyć wilkiem</i> 'дивитися понуро, вороже, з недовірою'	39	2	-	-
<i>Pałać / strzelić byka</i> 'сказати або написати щось недоречне'; 'повестися нерозсудливо, нерозважливо, легковажно'	39	-	1	1
<i>Dostać małego rozumu</i> 'блзнювати, пустувати, видурюватися'; 'почати поводитися дивно та некеровано, втратити здоровий глузд та контроль над собою, одуріти'	38	3	-	-
<i>Podrzucić komuś kukułcze jajo</i> 'позбутися проблеми (чогось небажаного), перекладаючи її вирішення на когось іншого'	33	6	1	1
<i>Pierwsze koty za płoty</i> 'після перших, часто невдалих спроб подолання якихось труднощів наступні спроби будуть легшими'	31	7	1	2
<i>Dostać / dostawać kota od czegoś</i> 'через щось втратити здоровий глузд, одуріти, почати поводитися ірраціонально'	22	12	7	-
<i>Brać/chwytać byka za rogi</i> 'відважно та рішуче, зазвичай користуючись нагодою, взятися за діло, за вирішення складної, небезпечної проблеми'	5	35	1	-
<i>Wilczy bilet</i> 'погана характеристика, яку видали комусь, кого вигнали зі школи, вищого навчального закладу або роботи, і яка утруднить йому вступ до іншої школи, вищого навчального закладу чи працевлаштування на іншому робочому місці'	7	13	19	2
<i>Stary wróbel</i> 'хтось досвідчений, такого важко ошукати'	18	2	2	19
<i>Krecia robota</i> 'підступна діяльність, скерована проти когось, інтриги'	12	1	20	2
<i>Bić / walić jak w kaczy kuper</i> 'бити того або по чомусь, що є легкою ціллю для нападу: з близької відстані, коли безсумнівно поцілиш і не зустрінеш опору'	-	7	7	27

Не завжди респондент, який вважає, що знає певну ФО, дійсно повністю усвідомлює все її семантичне навантаження. Однак, можна також припустити, що «не зовсім правильні» дефініції є наслідком невміння дефініювати, що, можливо, не впливає на правильне функціональне використання ФО у мовленні⁷. Наприклад, у випадку ФО *brać/chwytać byka za rogi* усі аспекти денотативного значення (**відвага та рішучість**, з якою підходять до вирішення **складної та небезпечної проблеми**, при цьому **користуючись** певною **нагодою**) знайшли своє відображення лише у 5 відповідях респондентів. Натомість у дефініціях аж 35 респондентів значення ФО розкрито неповністю: 20 опитаних пропонують дефініції, які можна звести до «сміливо братися до вирішення якогось завдання», а 10 респондентів звужують значення ФО до «ловити шанс, користуватися нагодою». Свідченням неповного усвідомлення семантики цієї ФО є також дефініції: «прийняти виклик у складній ситуації», «проявити відвагу у складній ситуації», «брати справу у свої руки». Дуже віддаленою від правильної є дефініція «робити щось ризиковане, але варте того, щоб ризикнути». З'явилася також неправильна дефініція «зайнятися чимось, що приносить прибуток»⁸.

Як показало дослідження, поза сферою розуміння опитаних опинилася ФО *bić / walić jak w kaczu kiper*, денотативний аспект значення якої формують семи «на таке побиття не потрібно затрачати великих зусиль», «зробити це легко, бо ціль близька та легка», «впевненість виконавця дії в її успішному здійсненні». Більша частина опитаних (27) не запропонувала жодної відповіді⁹. Серед 14 запропонованих респондентами дефініцій лише 7 деякою мірою перегукуються із нормативним значенням ФО (найближчими до нормативного значення є дефініції «бити безпосередньо в ціль» та «щось певне», а дефініції

7 Безперечно, об'єктивності і повноти дослідженню дало б наведення респондентами контекстів уживання запропонованих ФО, яке б наглядно продемонструвало, чи «неповні дефініції» є наслідком не повного розуміння значення ФО, чи пов'язані із невмінням респондентами формулювати дефініції, у яких було б враховано усе семантичне навантаження ФО. У наступних дослідженнях плануємо розширити завдання анкети до наведення респондентами також контекстів вживання ФО.

8 На нашу думку, появу цієї дефініції можна посередньо мотивувати нормативним значенням ФО, адже у фінансових справах часто варто *brać/chwytać byka za rogi*, що, зазвичай, дозволяє отримати прибуток.

9 Деякі опитані на місці дефініції вписували тексти на зразок: «не маю ніякого уявлення, що це», «я ніколи раніше не чула такої ФО», «вперше бачу щось подібне». Крім того, навіть, пропонуючи певний варіант дефініції, деякі опитані супроводжували їх знаком запитання «?», словами із значенням невпевненості та припущення «мабуть», «мені так здається», а навіть емотіконами, популярними у мові Інтернету « ;)» (знак підморгування).

«бити без пам'яті», «завзято бити», «сильно бити» відповідають значенню ФО лише за загальним сигніфікативним аспектом). Як неправильні ми кваліфікуємо дефініції: «бути агресивним», «бути брутальним», «наполегливо домагатися чогось», «робити щось без сенсу, щось несуттєве» та «робити щось погано, наосліп, не попадати в ціль».

Найбільше труднощів із подачею правильної дефініції пов'язано з ФО *wilczy bilet* та *krecia robota*. Неправильне розуміння першої з них як «квиток в одну сторону» (5 респондентів), «квиток без можливості повернення» (5 респондентів), спричинене дослівним прочитанням значення компонента *bilet*. Надто віддаленими від правильної є дефініції «відсутність можливості що-небудь змінити в певній ситуації, коли рішення вже прийнято» (1) та «щось, що спричинило ситуацію, коли людина не може повернутися туди, звідки приїхала» (1). Якщо попередні дефініції принаймні опосередковано були пов'язані із правильною семою «відсутність можливості повернення в якесь місце», то наступні трактування значення аналізованої ФО свідчать про її повне нерозуміння: «потрапити кудись на виняткових умовах, оминаючи правила» (1), «відсутність квитка» (2), «проїзд без квитка» (2), «запропонувати комусь єдиний вихід із певної ситуації» (1), «ошукати кого-небудь» (1). На неповне розуміння значення ФО вказує 12 запропонованих респондентами дефініцій. Ступінь «неповноти» усвідомлення семантики фразеологізму в окремих дефініціях суттєво відрізняється: від опущення лише деяких денотативних компонентів значення (напр., дефініції респондентів: «вживається в ситуації, коли когось назавжди виганяють з якогось місця, напр., зі школи», «неможливість повернення у якесь місце, на якусь посаду, до навчального закладу») до розуміння лише загального сигніфікативного аспекту семантики ФО (напр., «заборона на вступ у різні місця», «когось вигнали звідкись, хтось втратив у когось довіру»). Як виявилось, багато респондентів не знає нормативного значення ФО *krecia robota* (20) та «відчитує» її внутрішню форму на основі тої чи іншої конотації лексеми *kret*: «кріт рие землю, а робота із землею важка» (напр., дефініції респондентів: «тяжка безнастанна робота» (5), «тяжка робота, яку виконують у складних умовах» (5), «тяжка тривала робота» (3)), «кріт живе під землею, його роботи часто нікому не видно» (напр., у дефініціях опитаних: «ретельна робота, яку ніхто не оцінює, не помічає» (2), «непотрібна робота, яку недооцінюють та не помічають» (1)), «кріт рие землю наосліп» (напр., дефініції опитаних: «робота без сенсу, яку виконують наосліп, без усвідомлення того, що слід було зробити» (3)),

‘кріг копає, рие’ (напр., ‘паперова робота, коли треба розібрати стос паперів’ (1)).

Серед ФО, до яких доволі багато респондентів запропонувало неправильні дефініції, опинився також фразеологізм *dostać/dostawać kota od czegoś* (напр.: ‘не могли витриматися на одному місці’ (1), ‘бути переповненим припливом незрозумілої енергії’ (1), ‘бути нетерплячим’ (2), ‘нудьгувати’ (3)). Можливо, на виникнення деяких помилкових інноваційних трактувань значення цієї ФО (‘не могли витриматися на одному місці’, ‘бути нетерпеливим’) вплинули семи ‘рух, переміщення’, ‘поспіх’, що формують семантику інших фразеологізмів із компонентом *kot*: *biegać/latać jak kot z ręczerniem* ‘намагаючись владнати певні справи, у поспіху відвідувати багато місць’ та *biegać jak kot w tarci* ‘перебувати у стані збудження, бути нетерпеливим, незібраним’.

Четверте питання анкети полягало в тому, що опитані мали підкреслити ФО, які вони вважають застарілими (запропоновано 19 ФО¹⁰). Результати представляє таблиця 3:

соби ради в житті’, *wyglądać jak indycze jajo* ‘бути вкритим ластовинням’, *robić z kozła barana* ‘перекручувати, змінювати сенс чогось’, *co koń wyskoczy* ‘дуже швидко їхати’, *robić z muchy słonia* ‘перебільшувати щось’, *wieża z kości słoniowej* ‘місце відсторонення від щоденних проблем, де можна віддатися більш піднесеним справам’¹¹. Ми усвідомлюємо, що відповіді на це питання анкети є доволі суб’єктивними. Формулювання науково вірогідних висновків стане можливим лише після проведення дослідження на значно більшій аудиторії опитаних.

Відповідаючи на п’яте питання анкети, студенти повинні були вжити запропоновані ФО у реченнях¹², що дало б змогу оцінити, чи респонденти знають, якою є сполучуваність ФО з мінімальним та максимальним контекстом, чи правильно розуміють їх значення, зокрема, у денотативному аспекті.

Таблиця 3

Фразеологізм	Відповідь респондента (41 опитаний)	
	Вважаю застарілим	Не вважаю застарілим
<i>cielę na niedzielę</i>	33	8
<i>wyglądać jak indycze jajo</i>	29	12
<i>robić z kozła barana</i>	28	13
<i>co koń wyskoczy</i>	27	14
<i>robić z muchy słonia</i>	26	15
<i>wieża z kości słoniowej</i>	24	17
<i>spocić się jak ruda mysz</i>	23	18
<i>zdatny jak wół do karety</i>	22	19
<i>wilcze doły</i>	17	24
<i>konia z rzędem temu, kto</i>	12	29
<i>barani wzrok</i>	10	31
<i>popędzić komuś kota</i>	10	31
<i>lwi pazur</i>	8	33
<i>kocie łby</i>	2	39
<i>chodzić spać z kurami</i>	1	40
<i>znać się jak łyse konie</i>	1	40
<i>kurza ślepota</i>	1	40
<i>drzeć z kimś koty</i>	-	41
<i>pisać jak kura pazurem</i>	-	41

Як бачимо, значна частина опитаних застарілими вважають ФО *cielę na niedzielę* ‘хтось неенергійний, такий, що не може дати

¹⁰ Хоча ФО, запропоновані у цьому запитанні, у словниках не супроводжуються ремаркою «застаріле» (крім, *robić z kozła barana*), після консультацій із носіями польської мови (філологами) ми вирішили за доцільне з’ясувати, яким статусом вони наділені у мовній свідомості молодого покоління поляків.

¹¹ ФО *co koń wyskoczy* та *wieża z kości słoniowej* належать до книжної фразеології, рівень знання якої молодим поколінням є ос особливо низьким.

¹² У завданні подавалися лише ФО без інформації про їх семантику.

Статистичний підрахунок відповідей респондентів представлено у таблиці 4:

*końskiej dawki snu; Obiady u babci to prawdziwa końska dawka*¹⁴.

Таблиця 4

Фразеологізм та його значення	Відповідь респондента (41 опитаний)		
	Правильне вживання	Неправильне вживання	Відповідь відсутня
<i>Trącić myszką</i> 'бути застарілим, немодним, старосвіцьким'	23	2	16
<i>Gęsia skórka</i> 'численні дрібні випуклості на шкірі, що виникають під впливом емоцій чи холоду'	39	2	-
<i>Kukułcze jajo</i> 'хтось чи щось небажане в певному середовищі'	34	1	6
<i>Działać jak czerwona płachta na byka</i> 'дражнити, доводити когось до гніву, злості'	19	21	1
<i>Końska dawka</i> 'велика порція, сильна доза чогось, зазвичай якихось ліків'	37	3	1

У респондентів майже не виникло труднощів з уживанням ФО *gęsia skórka* (напр., *Ania bardzo zmarzła, miała na całym ciele gęsią skórkę; Dostałam gęsiej skórki na myśl o jutrze*). Однак у двох відповідях опитаних порушено традиційну сполучуваність ФО, яка передбачає, що в мінімальному контексті фразеологізму виступають дієслова *mieć* (*mieć gęsią skórkę*) та *dostać/dostawać* (*dostać/dostawać gęsiej skórki*): *Przechodzi mnie gęsia skórka na samą myśl o egzaminie, Przeszła mnie gęsia skórka*. Ці інноваційні вживання, очевидно, спричинені подібністю значень ФО *mieć gęsią skórkę / dostać / dostawać gęsiej skórka* та *dreszcze przechodzą i ciarki przechodzą* та можуть вважатися інноваціями-контамінаціями за семантичним вузлом схрещування¹³. Майже у всіх запропонованих респондентами контекстах вживання ФО *końska dawka* витримано її нормативну сполучуваність із словами, що належать до тематичного поля «назви медичних препаратів». Інноваційними є вживання: *Ostatnio oglądałam za dużo telewizji, taka końska dawka jest szkodliwa; Kiedy jestem zmęczona, potrzebuje*

Як видно з таблиці, респондентам найважче було вжити в контексті ФО *trącić myszką*: 16 опитаних не запропонували жодної відповіді, а контексти *Stare jedzenie trąciło myszką* та *Ten stary samochód dziadka jest okropny, trącić go myszką i już!* свідчать про нерозуміння значення ФО. У контексті *Stare jedzenie trąciło myszką* респондент не дотримався нормативної сполучуваності ФО – вживання слова *jedzenie* поряд із ФО *trącić myszką* спричинило її дослівне прочитання. Респондент, який запропонував контекст *Ten stary samochód dziadka jest okropny, trącić go myszką i już!* усвідомлює, що значення цієї ФО передбачає сему 'застарілий, немодний', однак правильно вжити ФО у висловлюванні не здатен. У свою чергу аж 21 опитаний (це більше, ніж половина) порушив нормативну сполучуваність ФО *co + działa na kogo + jak (czerwona) płachta na byka*, напр.: *Jolka działa na Marysię jak czerwona płachta na byka, Mój szef z rana działa na mnie, jak czerwona płachta na byka* (замість підмета-неособи вжито особову назву). Кількість інноваційних контекстів, побудованих за схемою *kto + działa na kogo + jak (czerwona) płachta na byka* (21 із 41) схиляє до критичного

13 Див. про цей тип інновацій у: *Dziamska-Lenart G. Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej* [13: 53].

14 Процес розширення нормативної сполучуваності ФО є однією із характерних рис розвитку фразеологічної системи сучасної польської мови, на що зокрема звертає увагу В. Хлебда [8, 189-190; 9, 161.].

аналізу словникових статей, які, подаючи схему сполучуваності цієї ФО, виключають із її об'єктного оточення іменники із семантикою особи. Однак, більш однозначні висновки дасть змогу зробити дослідження на більшість кількості респондентів, а також аналіз корпусів текстів польської мови та даних з Інтернету.

У шостому питанні анкети завданням респондентів було оцінити частотність уживання поданих ФО (15 ФО). Як відповідь було запропоновано такі варіанти: «ФО вживається часто», «ФО вживається в певному середовищі», «ця ФО вже не вживається» та «мені не відома така ФО»¹⁵. Результати відповідей опитаних представлено у таблиці 5:

чну похибку, відповіді опитаних дають змогу виокремити групу ФО, які, на думку респондентів, є частотними: *żyć z kimś na kocią łapę, siedzieć jak mysz pod miotłą, nie dla psa kielbasa, brzydkie kaczątko i puścić pawia*. Опитані вважають, що низькою є частотність вживання ФО *użyć jak pies w studni, nie pasać z kimś świń, osioł dardanelski, cielęcy wiek, kurza pamięć*¹⁶.

Завдання сьомого питання анкети полягало в тому, що опитуваний мав підкреслити правильний, на його думку, компонент ФО. У завдання включено 8 ФО, до одного з компонентів яких ми пропонуємо по три варіанти.

Таблиця 5

Фразеологізм	Відповідь респондента (41 опитаний)			
	Часто вживана ФО	ФО, вживана у певному середовищі	Такої ФО вже не вживають	Не знаю такої ФО
<i>Żyć z kimś na kocią łapę</i>	41	-	-	-
<i>Siedzieć jak mysz pod miotłą</i>	40	1	-	-
<i>Nie dla psa kielbasa</i>	38	3	-	-
<i>Brzydkie kaczątko</i>	35	6	-	-
<i>Puścić pawia</i>	33	8	-	-
<i>Ni pies, ni wydra</i>	30	9	2	-
<i>Niedźwiedzia przysługa</i>	19	21	-	1
<i>Rozrabiać jak pijany zajac</i>	16	17	8	-
<i>Nosić się jak kura z jajkiem</i>	14	18	9	-
<i>Wykurzyć lisa z nory</i>	10	14	15	2
<i>Cielęcy wiek</i>	8	12	13	8
<i>Osioł dardanelski</i>	2	14	8	17
<i>Nie pasać z kimś świń</i>	1	4	23	13
<i>Kurza pamięć</i>	1	15	18	7
<i>Użyć jak pies w studni</i>	-	2	2	37

Відповіді респондентів на це питання анкети є доволі суб'єктивні. Адже, особливо в умовах часового обмеження анкетування, доволі важко (а навіть неможливо) об'єктивно окреслити частотність уживання ФО. Існує велика ймовірність того, що опитані зіткнулися з труднощами, обираючи між варіантами відповіді «ФО вживається часто» – «ФО вживається у певному середовищі», «ФО вживається у певному середовищі» – «ця ФО вже не вживається» та «ця ФО вже не вживається» – «мені не відома така ФО». Попри зна-

Як варіантний в основному виступає АК (напр., *pasuje jak byk / woł / koń do karety; jak krowie / psu / wilkowi z gardła wyjęty; cielęce / końskie / bycze zaloty*). Лише у випадку ФО *postawić na złego konia* запропоновано варіанти іншого, ніж анімалістичний, компонента: *postawić na czarnego / złego / zdrowego konia*.

16 Перевірка фреквентності цих ФО у Корпусі IPI PAN дала такі результати: *użyć jak pies w studni* – 9 контекстів (4 контексти стосувалися нефразеологічного вживання словосполучення, 2 цитати із літературних творів XIX ст. («Селяни» В. Реймонта та «Потоп» Г. Сенкевича), 1 – інноваційне вживання ФО у газетному тексті: *Siedmioleśni islandzki owczarek Flossy z duńskiej miejscowości Gilleje przeżył bez jedzenia 68 dni w wyschłej studni, do której wpadł podczas spaceru. Stało się zadość staremu przysłowiu o psie w studni*. (Dziennik Polski, 2003); *cielęcy wiek* – 2 контексти, *nie pasać z kimś świń* – жодного контексту; *osioł dardanelski* – жодного контексту; *kurza pamięć* – жодного контексту (пор. *brzydkie kaczątko* – 50 контекстів, *siedzieć jak mysz pod miotłą* – 21 контекст, *puścić / puszczać pawia* – 10 контекстів, *nie dla psa kielbasa* – 8 контекстів).

15 Жодна із ФО, запропонованих у питанні, у словниках не кваліфікується як застаріла. Вибір респондентами варіанта «ця ФО вже не вживається» або «мені не відома така ФО» дасть змогу висунути гіпотези про тенденції до втрат у фразеологічній системі на сучасному етапі розвитку польської мови та переходу окремих ФО до розряду рецесивних.

Це завдання мало на меті перевірити, чи добре респонденти знають, якою є нормативна структура запропонованих ФО. Статистичне представлення результатів відповідей подаємо в таблиці 6:

нуємо список ФО із АК, які опитані вважають часто вживаними у своєму мовленні¹⁸:

- *Nie dla psa kielbasa* (12), *puścić pawia* (12), *pisac / bazgrać jak kura pazurem* (11), *drzeć z kimś koty* (8), *żyć z kimś na kocią łapę* (8), *końskie zaloty*

Таблиця 6

Фразеологізм	Відповідь респондента (41 опитаний)		
	правильна	неправильна	Відповідь відсутня
<i>Liczyć muchy na suficie</i>	41	-	-
<i>Jak psu z gardła wyjęty</i>	41	-	-
<i>Można z kimś konie kraść</i>	41	-	-
<i>Patrzyć jak cielę na malowane wrota</i>	40	1	-
<i>Końskie zaloty</i>	40	-	1
<i>Pasuje jak wół do karety</i>	40	1	-
<i>Znać się jak kura na pieprzu</i>	23	11	7
<i>Postawić na złego konia</i>	6	34	1

Як видно з таблиці, в основному в опитаних не виникло труднощів із визначенням правильного компонента запропонованих ФО. Винятком є ФО *postawić na złego konia*: 31 респондент обрав варіант *czarnego konia* (очевидно, під впливом ФО *czarny koń* 'хтось, хто несподівано перемагає, відіграє вагому роль в певних подіях, хоча ніхто такого не сподівався') інші 3 – *zdrowego konia* (ймовірно, на вибір респондента вплинули асоціації із ФО *zdrowy jak koń*, *końskie zdrowie*). Порівняно багато опитаних (7) не підкреслили жодного варіанта компонента ФО *znać się jak kura na pieprzu* (запропоновано було: *znać się jak świnia / kura / baran na pieprzu*), 9 респондентів вважають, що у склад цієї ФО входить АК *świnia*, а 2 опитаних – АК *baran*. Усі три АК є назвами свійських тварин, що традиційно наділені конотаціями тупості, дурості, недалекості. Конотаційна подібність поданих варіантів вплинула на те, що деякі опитані не змогли пригадати нормативну структуру ФО *znać się jak kura na pieprzu*, ймовірно, пам'ятаючи її значення.

В останньому питанні анкети респонденти мали подати ФО із АК (принаймні 5), які вони часто вживають у своєму мовленні¹⁷. Пропо-

(7), *jak psu z gardła wyjęty* (6), *można z kimś konie kraść* (6), *kocia muzyka* (6), *gęsia skórka* (6), *patrzyć jak cielę na malowane wrota* (6), *końska dawka* (5), *brzydkie kaczątko* (5), *siedzieć jak mysz pod miotłą* (4), *znać się jak tyse konie* (4), *działać jak czerwona płachta na byka* (4), *chodzić spać z kurami* (3), *pasuje jak wół do karety* (3), *ni pies, ni wydra* (3), *patrzyć wilkiem* (3), *dostać kota* (2), *zapuszczac żurawia* (2), *strzelić / palnąć byka* (2), *niedźwiedzia przysługa* (2), *kurza ślepotą, rządzić się jak szara gęś / szarogęsić się, brać byka za rogi*

- *Końskie zdrowie* (4), *wierny jak pies* (4), *żyć jak pies z kotem* (3), *mieć muchy w nosie* (3), *ruszać się jak mucha w smole* (3), *spoglądać / spojrzeć spod byka* (3), *gołębie serce* (2), *sokoli wzrok* (2), *pieskie życie* (2), *pieska / psia pogoda* (2), *pogoda pod psem* (2), *pies ogrodnika* (2), *uparty jak osioł* (2), *lepszy wróbel w garści, niż gołąb na dachu* (2), *nie jednemu psu na imię Burek* (2), *cielęcy wzrok* (2), *cielęce lata, wynudzić się jak mops, barania głowa, tyle co kot napłakał, koń by się uśmieł, co się stało – cielę oknem wyleciało, puszyć się jak paw, dumny jak paw, zachowywać się jak słoń w składzie porcelany, farbowany lis, wolny jak ptak, zobaczyc coś jak świnia niebo, biedny jak mysz kościelna, darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby, ranny ptaszek, mucha*

¹⁷ Розміщення цього запитання в самому кінці анкети пов'язане із певним ризиком: по-перше, опитані могли зрозуміти, що від них вимагається вказати, які із поданих в анкеті ФО вони вживають у своєму мовленні найчастіше, по-друге, навіть правильно зрозумівши запитання анкети, в умовах часового обмеження анкетування не всі опитані змогли вийти за межі фразеологічного матеріалу анкети і самостійно пригадати ФО із АК, які вони дійсно уживають. Подаючи це питання наприкінці анкети, ми керувалися думкою, що, відповідаючи на попередні запитання, респондент зможе вникнути в суть досліджуваного явища, що дозволить йому, по-перше, усвідомити, одиниці якого типу він має пригадувати, а по-друге, відповідним чином

скерує роботу його пам'яті. Анкетні відповіді на це питання, на нашу думку, є особливо цінними, адже опитувані наводять ті ФО із АК, які вони дійсно знають та активно вживають у своєму мовленні. Вартими уваги є навіть ті відповіді, в яких респонденти обмежилися наведенням ФО із попередніх запитань анкети, таким чином відбираючи найфрекventніший фразеологічний матеріал.

¹⁸ Окремо виділяємо ті ФО, які наводилися в анкеті та ті, яких в анкеті не було, в дужках подаємо інформацію про кількість респондентів, що подали ту чи іншу ФО. Відсутність такої інформації вказує на те, що ФО з'явилася лише один раз.

nie siada, siedzieć jak zając pod miedzą, zdrów jak ryba, pracowity jak mrówka, psi obowiązek, lwią część, biały kruk, wlec się jak ślimak, wybierać się jak sójka nad morze, zdrowy jak koń, mieć węża w kieszeni, owczy pęd, pies go trącał, pijany jak świnia, zjeść konia z kopytami, coś (np. nauka) nie zając – nie ucieknie, pies z kulawą nogą tam nie zagląda, łabędzi śpiew, brudny jak świnia, strzelić jak dzik w sosnę, mieć kota za skórą.

Аналізуючи відповіді респондентів на останнє питання анкети, доходимо висновку, що значній кількості опитаних все ж не вдалося вийти за межі анкетного матеріалу. Наводячи як частотні фразеологізми, що були включені в анкету, деякі респонденти роблять помилки у відтворенні їхньої нормативної структури: на рівні заміни передбачених нормою компонентів на інші компоненти (*jak krowie z gardła wyjęty* замість *jak psu z gardła wyjęty*¹⁹), упускаючи компоненти (*kraść z kimś konie* замість *można z kimś konie kraść*) або не зберігаючи традиційного порядку слів (*wyjęty jak psu z gardła* замість *jak psu z gardła wyjęty*). Стосовно фреквентності деяких ФО з другої групи (ті, яких не було в анкеті) ми маємо певні застереження: ФО *mieć kota za skórą* не фіксує жоден із нам відомих словників, не знають опитані нами інші носії польської мови, відсутні контексти її вживання в Інтернеті та корпусі текстів²⁰; ФО *strzelić jak dzik w sosnę* у вульгарнішому варіанті *dojechać jak dzik w sosnę* 'сказати або зробити щось, що всіх розсмішило, вразило' ми знайшли тільки у доступному в Інтернеті Міському словнику сленгу та розмовної мови²¹. Очевидно, вірогідні та обґрунтовані висновки можна буде зробити лише після проведення анкетування на значно більшій кількості респондентів, коли частотність повторювання ФО у відповідях порівняно великої кількості респондентів буде доказом того, що вона справді входить у список найчастотніших ФО із АК в мовленні молодого покоління поляків.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків. На сучасному етапі розвитку польської мови анімалістична фразеологія зазнає кількісних та якісних змін. Зміни кількісного характеру відбуваються у двох напрямках – фразеологічні втрати або перехід ФО до розряду рецесивних (значна частина опитаних

не знає значення ФО *bić / walić jak w kaczy kuper, wilczy bilet, wieża z kości słoniowej, krecia robota*; не здатна ввести у контекст ФО *trącić myszką* чи відтворити нормативну структуру ФО *postawić na złego konia*; застарілими респонденти вважають ФО *cieleń na niedziele, wyglądać jak indyjsze jajo, robić z kozła barana, co koń wyskoczy, robić z muchy słonia, wieża z kości słoniowej, nie pasać z kimś świń, kurza pamięć*; ФО *użyć jak pies w studni* та *osioł dardanelski* велика група опитаних кваліфікує як побачені вперше) та – меншою мірою – поява неофразеологізмів із АК (напр., *strzelić jak dzik w sosnę*). Якісні зміни польських ФО із АК стосуються як формального вигляду фразеологізмів, так і їх семантики. Зокрема, є велика ймовірність того, що в узусі сучасної польської мови відбуваються зміни значення ФО *małpi gaj* – поряд із значенням, зафіксованим у словниках ('ігровий та спортивний майданчик'), ФО вживається у значенні 'місце, в якому бракує порядку'. Свою контекстну сполучуваність розширюють ФО *co działa na kogo jak (czerwona) płachta na byka* (до схеми *co / kto działa na kogo jak (czerwona) płachta na byka*) та *końska dawka* (існує тенденція до зміни нормативної сполучуваності цієї ФО у сполучуваність системного типу). Доволі часто знання респондентами значення анімалістичних ФО зводиться до його загального сигніфікативного аспекту без усвідомлення додаткових уточнювальних семантичних характеристик (напр., ФО *brać/chwytać byka za rogi, pierwsze koty za płaty* та ін.).

Дослідження дає змогу сформувати групу ФО із АК, які, на думку опитаних, вони вживають у своєму мовленні найчастіше: *nie dla psa kielbasa, puścić pawia, pisać / bawgrać jak kura pazurem, drzeć z kimś koty, żyć z kimś na kocią łapę, końskie zaloty, jak psu z gardła wyjęty, można z kimś konie kraść, kocia muzyka, gęsia skórka, patrzeć jak cieleń na malowane wrota, końska dawka, brzydkie kaczątko, siedzieć jak mysz pod miotłą, znać się jak łyse konie, działać jak (czerwona) płachta na byka, chodzić spać z kurami, pasuje jak wół do karety, patrzeć wilkiem, końskie zdrowie, wierny jak pies, żyć jak pies z kotem, mieć muchy w nosie, ruszać się jak mucha w smole, spoglądać / spojrzeć spod byka*. Зроблені висновки плануємо підтвердити (або спростувати) завдяки проведенню дослідження на значно більшій групі респондентів, із врахуванням даних із корпусів текстів польської мови, Інтернету та консультацій із авторитетними польськими мовознавцями.

ЛІТЕРАТУРА

¹⁹ Цікаво, що в попередньому, сьомому запитанні анкети всі респонденти обрали правильний варіант цієї ФО – *jak psu z gardła wyjęty* (варіант „*krowie*” також пропонувався).

²⁰ Можливо, маємо справу із оказіональним інноваційним вживанням ФО *mieć kota* 'поводитися ненормально, неврівноважено'.

²¹ <http://www.miejski.pl/>

1. Bajerowa I. Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1980.
2. Bajerowa I. Zarys historii języka polskiego 1939–2000. – Warszawa, 2003.
3. Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. – Poznań, 1989.
4. Bąba S., Liberek J. O sposobach pomnażania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny // Słowo. Tekst. Czas. VI. Nowa frazeologia w nowej Europie / Pod red. pod red. M. Aleksiejenki, W. Mokijienki, H. Waltera. – Szczecin, 2002. – S. 347–355.
5. Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. – Warszawa, 2002
6. Bąba S., Liberek J. Zmiany znaczeń frazeologizmów // Język a współczesne społeczeństwo polskie / Pod red. Z. Zagórskiego. – Poznań, 1994. – S. 9–18;
7. Buttler D. Norma, uzus i kodyfikacja w dziedzinie stałych związków wyrazowych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej / Pod red. M. Basaja, D. Kuc. – Wrocław, 1983. – T. 1. – S. 73–86.
8. Chlebda W. Frazeologia // Język polski. Najnowsze dzieje języków słowiańskich / Pod red. G. Gajdy. – Opole, 2001. – S. 178–206;
9. Chlebda W. Frazeologia polska minionego wieku // Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju / Pod red. S. Dubisza i S. Gajdy. – Warszawa, 2001. – S. 155–166.
10. Dubisz S., Rozwój współczesnej polszczyzny // «Przegląd Humanistyczny». – 1995. – z. 5. – S. 69–88.
11. Dunaj B., Tendencje rozwojowe najnowszej leksyki polskiej // Współczesna leksyka / Pod red. K. Michalewskiego. – Łódź, 2001. – cz. I. – S. 76–83.
12. Dziamska G. O sposobach rozszerzenia łączliwości leksykalnej frazeologizmów (na materiale felietonów prasowych) // Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza. – 1996. – T. III (XXIII). – S. 132–157.
13. Dziamska-Lenart G. Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. – Poznań, 2004.
14. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. – Lublin, 1997.
15. Mosiołek-Kłosińska K., Ciesielska A. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2001.
16. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2004.
17. Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki: W 2 t. – Warszawa, 2000;
18. Ożóg K. Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia. – Rzeszów, 2001.
19. Satkiewicz H. Zmiany w zasobie leksykalnym najnowszej polszczyzny // Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych / Pod red. E. Wrocławskiej. – Warszawa, 1994. – S. 143–147.
20. Tambor J. Słownictwo i frazeologia odbiciem tendencji cywilizacji technicznej // Język a kultura. – T. 2.: Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne / Pod red. J. Puzyniny i J. Bartmińskiego. – Wrocław, 1991. – S. 65–70.
21. Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisz, t. 1–4. – Warszawa, 2003.